

КУСТАРНІ ПРОМИСЛИ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ В РОКИ СТОЛИПІНСЬКОЇ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ (1906–1917 рр.)

У статті висвітлюється процес розвитку кустарних промислів у Чернігівській губернії в роки реалізації в регіоні столипінської аграрної реформи (1906–1917 рр.). Розвиток кустарних промислів в регіоні розглядається в їх зв'язку з політикою уряду та соціально-економічним становищем Чернігівщини наприкінці XIX – на початку XX століття.

Ключові слова: Чернігівська губернія, столипінська аграрна реформа, кустарні промисли.

Перетворення в аграрній сфері початку XX ст., що увійшли в історію як «столипінська аграрна реформа», були покликані завершити розпочате селянською реформою 1861 р. визволення селянина як суб'єкта господарювання й перетворення його землі в приватно-господарський капітал. Реформа була задумана й реалізовувалася як комплексна й багатопланова. Окрім землевпорядкування та здійснення переселенської політики на досягнення цілей аграрної реформи була спрямована й низка інших урядових заходів – створення при губернських землевпорядних комісіях агрономічних нарад, облаштування сільськогосподарських складів, розвиток аграрної освіти, організація прокатних пунктів машин і знарядь, підтримка кооперації й кустарного виробництва. У даній статті мова піде про розвиток кустарних промислів в Чернігівській губернії в роки здійснення в регіоні столипінських аграрних перетворень.

Попри очевидну актуальність проблеми, питання розвитку нижчих форм виробничо-збутової кооперації на Чернігівщині на початку XX ст. не дістало належної уваги дослідників. Розвиток кустарних промислів у Чернігівській губернії напередодні й у роки аграрної реформи відзначав радянський історик С. Трапезніков. На загальноукраїнському рівні цієї проблеми частково торкалися в своїх публікаціях В. Марочко, Л. Нізова, В. Половець. Взаємодії земства й кооперативних організацій на Чернігівщині були присвячені праці С. Горохова, О. Дмитренка [3; 4; 8; 9; 10; 14; 17]. Проте жоден з вищеназваних авторів не пов'язував активізацію діяльності кустарних промислів із проведенням столипінських аграрних перетворень у регіоні. Саме цю прогалину у вивченні регіональних аспектів розвитку кооперативного руху, включно з його нижчими формами, ми й спробуємо заповнити нашим дослідженням.

Вихід селян з общини й створення ними індивідуальних господарств у роки столипінської аграрної реформи, окрім активізації діяльності споживчих, кредитних і сільськогосподарських кооперативів, дали також імпульс бурхливому, порівняно з попередніми роками, розвитку на Чернігівщині кустарних виробничих і збутових кооперативів. До цих видів кооперації належали товариства, які об'єднували дрібних виробників (кустарів) для спільного виробництва, головним чином, споживчих товарів та надання населенню послуг. Кустарями звалися особи, що виготовляли свої вироби переважно вручну для реалізації на ринку [10, с. 121]. Кустарні промисли були різновидом дрібної обробної промисловості з переважанням ручної праці, як із сімейною формою організації виробництва, так і з використанням найманої праці, що орієнтувався на ринок [2].

Сільськогосподарське кустарне виробництво в Україні після аграрної реформи 1861 р. значного розвитку досягло саме в регіонах з родючими ґрунтами – на Полтавщині та Чернігівщині, де поміщики трималися за землю й була більшою чисельність малоземельних селян. Тут промисли з'являлися в тих місцях, де існувала потреба в товарах першої необхідності, яких не вистачало, насамперед, для сільського господарства й побуту [11, с. 117]. Промислове кустарне виробництво було поширенішим у районах з біднішими ґрунтами, де землеробство не приносило значного прибутку селянським господарствам. До таких місцевостей на Чернігівщині відносилися північні повіти – Суразький, Новозибківський та Мглинський. Для цих повітів характерними були також і відхожі промисли, тобто сезонні міграції частини населення на заробітки за межі губернії [7, с. 20].

У кінці XIX – на початку XX ст. кустарний промисел Чернігівщини являв собою розмаїття дрібних виробників, які проживали в різних населених пунктах, спеціалізувалися на виготовленні певного виду продукції й мали певні регіони для збуту своєї продукції [14, с. 83]. Чернігівський статистик О. Русов зазначав, що кустарні промисли Чернігівщини в кінці XIX ст. були підприємствами, які мали незначні капітали й використовували місцеву сировину. Перевага певних видів промислів у конкретному регіоні губернії залежала, на його думку, по-перше, від природних

багатств даної місцевості, а по-друге – від ступені незадовільних результатів у землеробстві [15, с. 256]. Промислова кооперація в Чернігівській губернії почала розвиватися дещо швидшими темпами тільки після з'їзду діячів кустарної промисловості, що відбувся 27 вересня – 6 жовтня 1901 р. в Полтаві, на якому від Чернігівщини виступила з доповіддю Софія Русова, керівниця артілі гончарів с. Олешня Городнянського повіту [14, с. 83].

Разом з початком столипінських перетворень на селі, які були спрямовані на розклад селянської общини, почав зростати попит на товари дрібного кустарного виробництва. У роки реалізації аграрної реформи складалося кустарно-промислове районування, формувалася спеціалізація кустарних промислів [2]. Дані процеси були характерними як для України в цілому, так і для Чернігівщини зокрема. У 1911 р. на Чернігівщині з усіх 2536 сіл кустарними промислами було охоплено 1662 сіл і в них були задіяні 49970 осіб. На кожні 10 тис. населення Чернігівщини припадало близько 180 кустарів. У 1913 р. в Чернігівській губернії було зареєстровано 47887 кустарних дворів (12 % від усіх селянських і козацьких дворів), в яких промислами займалися вже 79680 осіб, тобто за два роки кількість селян, які займалися кустарництвом, зросла приблизно на 30 тис. душ. За цим показником Чернігівщина займала четверте місце в Російській імперії й перше в Україні. Найбільше кустарів у Росії в 1913 р. було у В'ятській губернії – 213217 осіб, друге місце посідала Московська – 175638 осіб, третє – Владимирська – 81667 осіб [6, с. 8; 12, с. 2–6].

У Чернігівській губернії найпоширенішими промислами в 1913 р. були: обробка волокон (35 % від загальної кількості дворів, що займалися кустарництвом), шкіри (27,8 %), деревини (27,8 %), гончарство (5,2 %), плетіння корзин (4,6 %). Найбільша кількість кустарних дворів була зайнята на Чернігівщині обробкою продуктів рослинного походження (49 % всіх дворів), а найменше – обробкою мінералів – каменю та глини (2,7 %). Мали місце в регіоні й рідкісні види промислів, зокрема такі як виробництво дерев'яного посуду чи мандрівне ковальство [12, с. 2–6].

Розширення ємкості селянського ринку кустарно-ремісничих товарів і підвищення купівельної спроможності населення перед Першою світовою війною сприяло розвитку кустарних промислів у всій Україні. Уже до 1917 р. українські сільські кустарні промисли виготовляли продукції на 144 млн. руб., що складало близько 10 % всієї промислової продукції України. Про районування кустарних промислів та їх розвиток в українських губерніях, що склалися перед Першою світовою війною, дає уявлення табл. 1 [9, с. 191–193].

Дані табл. 1 наочно підтверджують наявність розгалуженої мережі кустарно-ремісничого виробництва в Україні напередодні світової війни й відображають принципи формування відповідних промислів у різних регіонах.

Кустарно-ремісничє підприємництво в роки столипінської аграрної реформи почало слугувати селянинові джерелом існування взамін сільськогосподарської праці, якою він не міг повноцінно займатися через малоземелля або слабку родючість ґрунтів, що мало місце й на Чернігівщині [9, с. 191]. Яким же був розподіл різних видів кустарних промислів на території Чернігівської губернії? Огляд поширення найважливіших промислів у повітах губернії розпочнемо з діяльності кустарів по обробці рослинної сировини. Такий кустарний промисел у роки аграрних перетворень особливо значного розвитку набув на півночі Чернігівщини, де малородючість земель змушувала селян шукати додаткові заробітки. Наявність лісів давала можливість мешканцям даного регіону займатися промислами, пов'язаними з обробкою деревини. Кореспондент «Черниговского слова», який побував 25 січня 1914 р. на ярмарку в Новозибкові, зазначав: «Відразу кидається в очі майже повна відсутність на ярмарку землеробських продуктів і переважання кустарних виробів, головним чином виробів з дерева: коліс, возів, столярних виробів... У багатьох селянських господарствах Новозибківського повіту мало не головний центр тяжіння лежить на кустарних промислах. Надто бідні піщані ґрунти й малоземелля не дають віддачі прикладеній селянській праці. Продуктів, які одержує господарство, не лише не вистачає для продажу, а навіть недостатньо для власного харчування, тому навколишні селяни змушені шукати підсобних заробітків, а для цього багато вирушає на фабрики, заводи, у копальні, а в останні роки в Північно-Американські Сполучені Штати, інші ж змушені звертатися до кустарних промислів, які в даний час широко розвинуті в повіті» [13, с. 4].

Столярний промисел був поширеним у 600 селах Чернігівської губернії, де ним було охоплено 2253 двори й 3211 кустарів. Багато столярів було в Ніжині (63 двори), Семенівці Новозибківського повіту (59 дворів), Почепі Мглинського повіту (47 дворів), Чернігові (44 двори), Тулиголові Глухівського повіту (50 дворів). Виробництвом дерев'яних діжок і відер (бондарним промислом) займалися теж переважно в північних повітах у 2371 дворі 3036 працівників. Найбільше

бондарів було в Сосницькому (851 двір), Новгород-Сіверському (350 дворів), Суразькому (130 дворів), Городнянському (155 дворів) повітах. Славилися своїми діжками бондарі із сіл Радомка Сосницького повіту (310 дворів, 517 кустарів), Чернацьке Новгород-Сіверського повіту (280 дворів, 447 кустарів). Новозибківський повіт був відомим далеко за його межами завдяки своїм сірниковим коробкам, виготовленням яких у повіті займалися в 1359 дворах 3636 працівників [12, с. 20–21]. Вироби кустарів з північних повітів Чернігівщини продавалися в той час на ринках усієї губернії і навіть за її межами. Газета «Черниговская земская неделя» писала в 1914 р.: «На всіх ярмарках Борзенського повіту й сусідніх з'являються кустарі північніших повітів з різними дерев'яними виробами, такими як ночви, діжки, відра, колеса, лопати. Кустарі ці змушені витратити багато часу на переїзди з однієї ярмарки до іншої, причому часто торгівля йде не надто жваво» [1, с. 3].

Таблиця 1.

Територіальний розподіл кустарів та ремісників за різними промислами в українських губерніях перед Першою світовою війною (тис. осіб).

Губернії	Промисли						
	Обробка волокна	Обробка дерева	Обробка шкіри	Обробка металу	Обробка мінералів	Обробка інших матеріалів	Усього
Волинська	2,5	22,0	12,5	6,0	3,0	0,2	46,2
Катеринославська	0,5	1,5	1,0	1,0	1,0	-	5,0
Київська	6,0	7,0	9,0	2,0	4,0	-	28,0
Подільська	42,0	17,0	17,0	4,0	4,0	-	84,0
Полтавська	21,0	8,0	12,0	5,0	1,0	0,2	47,2
Харківська	10,0	9,0	6,5	3,5	0,5	-	29,5
Чернігівська	36,0	6,0	6,0	5,0	2,5	-	55,5
Херсонська	18,0	19,0	19,0	4,0	0,5	0,1	60,6
Усього	136,0	89,5	83,0	30,5	16,5	0,5	356,0

Якщо в північних повітах Чернігівщини до занять кустарними промислами селян спонукала слабка родючість ґрунтів, то в південних повітах таким мотивом було малоземелля, яке не давало можливості мешканцям цих регіонів отримувати достатні засоби для повноцінного існування. Серед промислів, які використовували рослинну сировину, за кількістю кустарів передові позиції як у південних повітах, так і в усій губернії, посідало в'язання сіток. Цим видом промислів був охоплений 2381 двір і 6022 особи. Найбільше в'язання сіток було поширене в Кролевецькому (1284 дворів і 3615 осіб) та Остерському (1088 дворів і 2393 особи) повітах. Лідером у сітков'язанні було м. Понорниця Кролевецького повіту (800 дворів і 2279 кустарів). Друге місце за поширенням у південних повітах та й взагалі в губернії посідало ткацтво. Ткацтвом на Чернігівщині було охоплено 4332 двори й 5579 кустарів, переважно в Кролевецькому (1397 дворів і 2405 осіб), Козелецькому (відповідно 819 і 854), Ніжинському (885 і 920), Борзнянському (471 і 512), Остерському (397 і 443) повітах [12, с. 14, 19]. Газета «Черниговское слово» в 1910 р. писала: «Ткацтво в Козелецькому повіті є одним із промислів, котрим охоплена маса малоземельних селян. У м. Новій Басані, наприклад,

ткацтвом займається до 450 сімейств» [16, с. 2]. Найбільше ткачів було в м. Кролевець, де цим промислом займалися 1826 кустарів у 973 дворах [12, с. 19].

Третє місце за поширенням на території Чернігівської губернії промислів, що використовували рослинну сировину, посідало виробництво лозових виробів. У цій галузі було зайнято 2389 дворів і 5537 кустарів. За поширенням цього заняття Чернігівщина була беззаперечним лідером у всій Російській імперії. У жодній іншій губернії кількість працівників цього промислу не досягала навіть половини вищезазначеної цифри. Першість у виготовленні виробів з лози в губернії посідали: Остерський (22 села, 1730 дворів, 4519 працівників), Суразький (відповідно 10, 323 й 532), Чернігівський (9, 160, 225), Ніжинський (1, 91, 163) повіти. Серед населених пунктів, де мешкали кустарі-лозоплетільники, першість тримали села на півдні Остерського повіту: Троєщина, Вигурівщина, Осокорки, Микільська слобідка, Воскресенська слобідка. Чернігівські корзини в той час продавали на всій території півдня України та Росії – від Бесарабії до Кавказу [12, с. 19].

Чернігівщина була відома також промислами, що обслуговували гужовий транспорт. Так, виготовленням возів займалися в 478 дворах губернії (670 кустарів), переважно в Суразькому (162 двори) та Сосницькому (130 дворів) повітах. Колеса до возів робили в 1216 дворах (1662 кустарі) Сосницького (209 дворів), Городнянського (191 двір), Новгород-Сіверського (176 дворів) повітів. Найбільше славилися возами села Чернацьке Новгород-Сіверського повіту (виготовляли в 128 дворах силами 229 працівників) та Білошицька Слобода Сосницького повіту (112 дворів і 171 працівник). Кінну упряж (лимарний промисел) виготовляли по всій губернії в 255 дворах 310 кустарів, проте найбільшою концентрація лимарів була в м. Носівка Ніжинського повіту (10 дворів). Виготовлення вірвовок було поширеним у Глухівському (найбільше в с. Марчихіна Буда – 198 дворів, 791 кустар) та Остерському (62 двори, 194 кустарі) повітах [12, с. 22–23].

Кустарні промисли, що базувалися на використанні сировини тваринного походження, на Чернігівщині були значно менше різноманітні, ніж ті, які базувалися на рослинній сировині. Найпоширенішим таким промислом, яким займалися в усій губернії, був взуттєвий. У ньому були задіяні 17308 осіб, а за кількістю шевців, які виготовляли продукцію на продаж, Чернігівщина посідала перше місце в Російській імперії. У Чернігівській губернії таких виробників взуття налічувалося 10987 осіб. Наступними за цим показником була Полтавська (9223 шевці), В'ятська (8988 шевців), Київська (7412 шевців) губернії. Найбільше чоботарів було в Новозибківському повіті (2460 дворів, 5779 шевців). У одній Семенівці цього повіту працювали 4794 чоботарі в 1950 дворах. Наступним за кількістю виробників взуття був Чернігівський повіт (1132 двори, 1866 шевців). У цьому повіті своїм взуттям славилася м. Березне, де взуття виготовляли в 405 дворах 830 мешканців містечка. Окрім цього, багато чоботарів було в Кролевецькому (721 двір, 1029 шевців) та в Остерському повітах (615 дворів, 833 шевці). Збут чернігівського взуття відбувався як в самій губернії, так і далеко за її межами – на Півдні України та Росії, взуття з Чернігівщини також вивозили в Сибір за сприяння переселенців, які туди прямували. Чинбарством, тобто обробкою шкір для взуттєвого та інших промислів, у всій Чернігівській губернії були зайняті в 223 дворах 548 кустарів. Найбільше їх було в Козелецькому (45 дворів, 97 кустарів), Чернігівському (35, 97), Остерському (29, 75) повітах. Багато чинбарів було в Олишівці, Седневі Чернігівського повіту та в Літках Козелецького повіту. У селах Чернігівського (94 двори) та Суразького (61 двір) повітів обробляли овечі шкури, найбільше овчинним промислом займалися в м. Березна Чернігівського повіту (73 двори, 101 працівник). Ковальський промисел був поширений у 2325 дворах губернії, а ковалів на Чернігівщині налічувалося 3895 осіб. Багато майстрів ковальської справи було в Новозибківському повіті (193 двори). Тільки у м. Семенівка цього повіту в 35 дворах працювало 59 ковалів. У м. Середина Буда Новгород-Сіверського повіту в 46 дворах був 161 коваль, а в м. Короп Кролевецького повіту – у 32 дворах 70 ковалів [12, с. 25–28].

Головним промислом з обробки мінералів на Чернігівщині був гончарний. У роки реалізації реформи в губернії ним були зайняті в 902 дворах 1153 кустарі. Найбільша концентрація гончарів була в Городнянському (314 дворів, 419 гончарів) та Кролевецькому (243 двори, 300 гончарів) повітах. У Городнянському повіті гончарство було популярним ремеслом у селах Яриловичської волості [12, с. 30]. Найпоширенішими промислами, які використовували матеріали змішаного характеру, на Чернігівщині були пошиття одягу (кравцювання) та головних уборів. Шапки та капелюхи шили в 139 дворах 542 кустарі (найбільше в Ніжині – 50 дворів, а також в Ічні, Борзні, Чернігові та Конотопі). Одяг виготовляли в усій губернії (8499 дворів, 13289 кравців) – від Суразького (415 дворів) до Козелецького (800 дворів) повітів. Окрім цього, на Чернігівщині займалися фарбуванням тканин (14 сіл, 29 дворів, 50 кустарів), виробництвом музичних інструментів

(8 сіл, 13 дворів, 18 кустарів), іконостасним та іконописним промислами (27 сіл, 48 дворів, 106 кустарів) [12, с. 31–32].

У роки війни кустарні промисли, як і вся промисловість в цілому, зазнали руйнівних змін. Серед негативних чинників, що сприяли цьому, слід відзначити критичний стан транспорту, брак сировини та напівфабрикатів, зношеність інвентарю. Проте специфіка дрібної промисловості – менша залежність від найманої праці, значні можливості для адаптації до умов виробництва, простіша процедура реалізації товарів – давала можливість певною мірою ослабити згубну дію цих чинників у порівнянні з великою промисловістю. Кустарне виробництво у воєнний час зменшило свою частку в економіці Російської імперії на 30 % (у порівнянні з довоєнним), а велика промисловість – на 70–75 % [10, с. 124–125]. Під час війни розвитку кустарного виробництва допомагала політика державного управління, котра перенесла велику кількість замовлень з великої промисловості в дрібну [11, с. 117]. Підтвердженням цьому слугує факт надання Головним управлінням землевпорядкування й землеробства в 1915 р. Чернігівській губернській земській управі 4 тис. руб. на обстеження кустарних промислів губернії для з'ясування перспектив їх подальшого розвитку [5, с. 2].

Таким чином, ми бачимо, що за роки аграрних реформ яскраво розкрився внутрішній модернізаційний потенціал сімейно-трудового селянського господарства. Кооперування стало головним соціально-економічним шляхом селянської еволюції, який втягнув у процес модернізації практично всі господарюючі верстви початку ХХ ст. У роки столипінської земельної реформи на Чернігівщині поруч із класичними видами кооперативів розвивалися також і нижчі форми виробничо-збутової кооперації у вигляді різного типу кустарних промислів. Проте, попри очевидний поступ у розвитку кооперації, використати повною мірою можливості чернігівських селян у сфері кооперування так і не вдалося. Завадила цьому відсутність повноцінної державної підтримки, недостатня увага земств до дрібного кооперування, байдужість частини чернігівських селян до проявів підприємливості та новацій у господарстві.

Джерела та література:

1. Барон Коскул. Открытое письмо кредитным кооперативам / Барон Коскул // Черниговская земская неделя. – 1914. – № 26. – 27 июня. – С. 3–4.
2. Вікіпедія: Проект: Енциклопедія історії України / Статті / Кустарні промисли, кустарна промисловість [Електронний ресурс] // Режим доступу до статті: www.wikipedia.org.
3. Горохов С.В. Допомога земств Чернігівської губернії кооперативному руху в аграрній сфері / С.В. Горохов // Сіверщина в історії України. – 2011. – Вип. 4. – С. 349–353.
4. Дмитренко О.М. Земство і кооперативний рух в Чернігівській губернії (1865–1918 рр.) / О.М. Дмитренко. – Чернігів: Сіверянська думка, 2001. – 208 с.
5. Земская и городская хроника Черниговской губернии // Черниговская земская неделя. – 1915. – № 12. – 20 марта. – С. 2.
6. Кустарные промыслы в Черниговской губернии // Черниговская земская неделя. – 1913. – № 12. – 31 мая. – С. 8.
7. Кущенко Г.А. Крестьянское хозяйство в Суражском уезде Черниговской губернии по двум переписям – 1882 и 1911 г. / Г.А. Кущенко. – Чернигов: Тип-я губернского земства, 1916. – 38 с.
8. Марочко В.І. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861–1929 рр.) / В.І. Марочко. – К.: М. Р. Kots Publishing, 1995. – 224 с.
9. Нізова Л. Сільський кустар / Л. Нізова // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Зб. наук. праць. – 2005. – Вип. 14. – С. 187–206.
10. Нізова Л.В. Стан кустарної промисловості напередодні її соціалістичного перетворення / Л.В. Нізова // Український історичний журнал. – 1986. – № 11. – С. 121–127.
11. Нізова Л.В. Столипінський етап створення державно-монополістичного управління суспільством / Л.В. Нізова // Український історичний журнал. – 2008. – № 3. – С. 101–123.
12. Плавтов Л. Краткий обзор кустарных промыслов Черниговской губернии / Л. Плавтов // Земский сборник Черниговской губернии. – 1914. – Вип. II-й. – Чернигов: Типография Губ. Земства, 1914. – 188 с. – С. 1–32.
13. По губернии. Г. Новозыбков // Черниговское слово. – 1914. – № 2060. – 2 февраля. – С. 4.
14. Половец В.М. Кооперативний рух в Лівобережній Україні (1861–1917 рр.) / В.М. Половец. – Чернігів: РВК «Деснянська правда», 1996. – 204 с.
15. Русов А.А. Описание Черниговской губернии / А.А. Русов. – Чернигов: Изд. ред. «Земск. сборника Черниг. губернии», 1899. – Т. 2. – 312 с.
16. Ткачество в Козелецком уезде // Черниговское слово. – 1910. – № 1059. – 21 июля. – С. 4.
17. Трапезников С.П. Аграрный вопрос и ленинская аграрная программа в трех русских

революціях / С.П. Трапезников. – М.: ВПШ и АОК, 1963. – 656 с.

Александр Герасимчук

КУСТАРНЫЕ ПРОМЫСЛЫ НА ЧЕРНИГОВЩИНЕ В ГОДЫ СТОЛЫПИНСКОЙ АГРАРНОЙ РЕФОРМЫ (1906–1917 ГГ.)

В статье освещается процесс развития кустарных промыслов в Черниговской губернии в годы реализации в регионе столыпинской аграрной реформы (1906–1917 гг.). Развитие кустарных промыслов рассматривается в их связи с политикой правительства и социально-экономическим положением Черниговщины в конце XIX – в начале XX века.

Ключевые слова: Черниговская губерния, столыпинская аграрная реформа, кустарные промыслы.

Oleksandr Herasymchuk

COTTAGE CRAFTS ON CHERNIHIV REGION IN THE STOLYPIN'S AGRARIAN REFORM PERIOD (1906–1917)

The article examines evolvement of cottage crafts in Chernihiv province during the regional implementation of the Stolypin's agrarian reform (1906–1917). Development of cottage crafts is considered in its communication with a policy of the government, social and economic position of Chernihiv region at the end of XIX - beginning of the XX-th cent.

Key words: Chernihiv province, Stolypin's agrarian reform, cottage crafts.

Стаття надійшла до редакції 5.11.2015

УДК 929:94(470)«1890/1904»

Вікторія Головка

ДІЯЛЬНІСТЬ І.Я.ГУРЛЯНДА НА ПОСТУ РЕДАКТОРА ОФІЦІОЗУ «РОСІЯ»

У статті розглядається період становлення та бурхливого розвитку періодичної преси Російської імперії наприкінці XIX – на початку XX століття. Аналізуються основні етапи створення урядового періодичного видання «Росія» та характер діяльності І.Я. Гурлянда на посту редактора даного офіціозу.

Ключові слова: монополістичний капіталізм, консерватизм, інтелігенція, прогрес, догматизм, пропаганда, самодержавство, офіціоз.

Кінець XIX – початок XX століття характеризується вступом провідних держав у нову стадію свого економічного і політичного розвитку – епоху монополістичного капіталізму. Російську імперію теж не могли оминати загальносвітові тенденції. Перепоною ж на шляху бурхливого розвитку країни стали глибокі та масштабні соціальні конфлікти, породжені консервативністю самодержавної влади. Складне переплетіння передових форм економічного розвитку з численними пережитками феодальної епохи викликало в суспільстві постійну напругу та невдоволення режимом.

Передові кола російської інтелігенції (як ліберали так і консерватори) шукали можливості послаблення згубних тенденцій в країні. Одним із засобів такого впливу на громадську думку були періодичні видання. Проте в умовах назріваючого соціального конфлікту унеможлилювалося створення єдиного важелю впливу на свідомість населення.

Наприкінці XIX століття роль періодичної преси виросла, як в ідейно-політичній боротьбі, так і в економічному, соціальному та культурному житті країни. Періодичні видання як сприяли прогресу, так і гальмували його. Згубність чи користь такого засобу для суспільства визначалася виключно історичними умовами. В Російській імперії, з її конформізмом та непохитністю царської влади, преса перетворювалася в продовження самої системи (догматичної, централізованої, з урядовим контролем). Проте не можна не відмітити, що в тих реаліях російської дійсності навіть ліберальні кола мали свої видання, які використовувалися в якості «вільної трибуни» [4].

В цей час втрачається звичний для російської преси принцип оцінювати періодичні видання